

Anyország vagy anyanemzet?

Újra kell fogalmazni a nemzetstratégiát!

Ellentámadásban van a nacionalizmus Európában. Semmit sem tud tenni az ellen, hogy ideje lejárt, végérvényesen a múlté lett. Mert nem tud változtatni azon, ami ezt a véget számára meghozta. Sem azon, hogy ma már a világ legtávolabbi zugában lejátszódó esemény leggyakrabban nagyobb hatással van egy-egy ország életére, lakosaira, mint a „nemzeti” kormány megannyi intézkedése. Sem azon, hogy az országok életében megindult keveredés feltartóztathatatlanul megteremti a multietnikai, multikulturális társadalmat. (Ma már Franciaországban a „franciák” egyharmada nemcsak nem etnikailag francia, hanem már nem is fehér.) Ennek ellenére, vagy éppen ezért a sarokba szorítottság, az elkerülhetetlen vég végső elkeseredettségével napjainkban ellentámadásba lendültek, feltörték azok az erők, amelyek minden áron meg akarják őrizni a nemzet egyeduralmát. Így állt elő az a helyzet, hogy szertefoszlott egy remény, kiéleződött egy probléma. Szertefoszlott a remény, hogy végre Európa alkalmazkodik ahhoz a tényhez, hogy minden ország soknemzetiségű, minden ország tudomásul veszi a multietnikai társadalom kialakulását. És kiéleződött a többség és kisebbség viszonya. Elvi síkon úgy, hogy Európa számára megoldhatatlan dilemmává vált két egyformán erős elvnek: a népek önrendelkezési jogának és a határok sérthetetlensége elvének ütközése. Gyakorlati síkon pedig úgy, hogy mind hevesebbé vált az „uralkodó” szerepéhez ragaszkodó többség meg a tényleges egyenrangúságot követelő kisebbség ellentéte.

Nemrégiben ugyanis még úgy tűnt, hogy a nemzetállam belenyugszik abba, hogy eljátszotta szerepét és le kell tűnnie a történelem színpadjáról. Abba, hogy felülről az államok integrálódásából származó következmények - a közös piac, közös politika, közös határ, közös pénz - alulról pedig a szerveződésnek egy új formája - a regionalizálódás - olyan világot teremt, amelyben számára nincs hely. Gyorsan kiderült azonban először az, hogy ez a visszavonulás nem is olyan tényleges mint

---

* Bálint István, nyugalmazott újságíró, Magyar Szó, publicista, Újvidék

gondolnánk. Leegyszerűsítve: Spanyolország határai lehetnek átjárhatóak, jelképesek, de a baszkok nem kerülhetnek e határokon kívülre. Utána pedig kiderült egyrészt az, hogy nemcsak britek, belgák, svájciak nincsenek, de spanyolok sincsenek, másrészt az: mindegy, hogy a nemzetnek melyik értelmezését vesszük, az államnemzet és kultúrnemzet értelmezés mellett egyformán arra következtetésre kell jutnunk, hogy minden európai állam soknemzetiségű. A nemzetek kialakulásának folyamata - a polgárok elnemzetietlenítése, egy nemzetbe összegyúrása - nem ment addig, hogy homogén nemzetek alakuljanak ki.

Az államnemzet értelmezésű országokban hiába remélték, hogy a „Köztársaság nyelve a francia” elvnek a megfogalmazásával egységes nemzetet teremtenek egy olyan országban, amelyben a lakosságnak csak egyharmada volt francia, egyharmada még tudott, de egyharmada nem is tudott franciául, a bretonok, ocatánok, gaszkonyiak, baszkok, korzikaiak stb. megmaradtak. A kultúrnemzet értelmezésű országokban hiába tették az I. világháború után a rendezés elvévé a nemzetállamok megteremtését (azzal az illúzióval párosítva, hogy a délszláv és a csehszlovák egy nemzet), azzal a hallgatólagos reménnyel, hogy az új országhatárokon belül ugyanúgy lejátszódik az egy nemzet gyúrásnak az a folyamata, amelyben Magyarországon az 1809-ben 3 millióra becsült magyar száma 1850-ig 5 millióra nőtt, részben azzal, hogy ebben az időszakban kb. 1.7 millió más nemzetiségű ember olvadt bele a magyar nemzetbe és a számítások szerint 1787 és 1900 között kb. 2.8 millió idegen anyanyelvű ember olvadt be a magyarságba, de ez a folyamat később sem állt le. A számítások nem váltak be: a kisebbségek minden országban megmaradtak. És ezen semmit sem változtatott, hogy a hidegháború befejeződése után további feldarabolással - a Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia szétesésével - újabb kísérletet tettek a homogén államok megteremtésére.

Így került Európa abba a helyzetbe, hogy még nem talált megoldást az „őshonos kisebbségek” kérdésére, máris szembe találta magát az „új kisebbség” kérdésével. A rendszerváltás országaiban ez szembetűnőbb, hisz egyszerűen nem vesznek tudomást erről a kisebbségről: onnan, hogy Szlovénia egy viszonylag jó megoldást talált az „őshonos” magyarok és olaszok kérdésére, de nem vesz tudomást arról, hogy területén szerbek, horvátok, bosnyákok élnek, addig, hogy a balti államok még a területükön élő oroszok állampolgárságát sem akarták elismerni. De ott van a kontinens többi országánál is, mert a tömegesen betelepülők

számára csak azt a megoldást hagyják meg, amelyet a nemzetállamok kialakulásának korszakában - a XIX. végén és a XX. század elején - ezek az államok hagytak a területükön élő tarka tömegnek: asszimilálódjanak.

És a nacionalizmus mostani ellentámadásával mindezek a kérdések kiélezettebben vetődnek fel. Ezt a kiéleződést nem enyhíti, hogy a nacionalizmus most, amikor XIX. századi folyamatokat akar megismételni, rég elavult dolgokat akar megőrizni, szembetalálja magát azzal a ténnyel, hogy ami valamikor komoly dolog volt, megismétlődésekor már komédiává válik, bohózati elemekkel bővül. (Szép példa erre az ismét jelentkező „vásároljunk hazait” jelszó. A XIX. században a hazai ipar erősítésének mozgalmává válhatott, ma azonban már nevetséges. Részben azért, mert a „hazai Suzukit” védi, vagyis nagyon is kétes, hogy a „hazai” mennyire ténylegesen hazai. Részben azért, mert egyetlen ország sem tud meglenni a kivitel nélkül, vagyis a nélkül, hogy mások megveszik ezt a „hazait”. Nem is szólva arról, hogy a kínai vállalatok 39 százaléka egészében külföldi, további 20 százaléka pedig vegyes tulajdonban van.) Mert hiába nevetséges ma már egyes országok erőlködése az „uralkodó” nemzet fölényének, uralmának megőrzésére, érvényesítésére, egész népcsoportok érzik ennek az erőlködésnek a csapásait, következményeit.

Ebben a helyzetben a társadalomtudományok feladata is, hogy felvegyék a harcot a nacionalizmus ellentámadásából eredő következményekkel, elemezzék, megvilágítsák a fenti tételnek mind a három részét: a nacionalizmust, annak ellentámadását és az ebből eredő következményeket. Tanulmányunk ennek a feladatnak egy vonatkozásával próbálna megbirkózni: azt vizsgálja, hogy a kisebbségi kérdés megoldása európai erőfeszítéseinek megvilágításában hogyan kellene átalakítani a magyar nemzetstratégiát.

1. Minden állam többnemzetiségű

Tartja magát az az általános vélemény, hogy az Európai Unió nem foglalkozik igazán a nemzeti kisebbségek kérdésével, mert ezt a tagállamok ügyének tekinti. Ez azonban csak részben igaz. A teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy az EU létrejöttével az egész kisebbségi kérdés új megvilágításba került. Részben azzal, hogy az EU-ban minden

nemzet kisebbség: a legnagyobb nemzetnek, a németnek a részaránya kb. akkora mint a magyaroké Vajdaságban. Részben azzal, hogy a tőke és a munkaerő szabad vándorlása alapján jelentős új kisebbségek keletkeztek: amikor 3 millió román került ki Európába, akkor egyszerre több román került kisebbségi sorsba, mint ahány magyar Romániában él. Más kérdés, hogy objektíve e tömeg szétszóródottsága miatt a kérdés más-képp vetődik fel, mint az egy tömbben élő magyarság esetében, szubjektíve pedig részben az Európai Unió egyáltalán nem alkalmazkodott ehhez a sajátos helyzethez, részben ennyi román kisebbségi sorsba kerülése egyáltalán nem bírta rá a román politikát arra, hogy nagyobb megértés mutasson a kisebbségek helyzetének javítása iránt.

Másrészt a teljes igazsághoz hozzátartozik az is, hogy az EU újabban nagyobb megértést mutat a szűkebb értelemben vett kisebbségi kérdés iránt. Kisebbségi arányban az összlakosság 6.5 százalékát kitevő bevándorolt kisebbség iránt is, de még inkább a 8 százaléknyi „őshonos” kisebbség iránt. Erre utal, hogy újabban már felvételi mércének tekintik a kisebbségi kérdések rendezését. (Mind gyakrabban el is hangzik a megjegyzés, hogy a tagjelöltektől olyasmit követel meg, amit nem követelt meg a régi tagoktól.) De több más jele is van ennek a megnövekedett érdeklődésnek. Onnan, hogy 2007 óta az Európai Bizottságban külön biztos foglalkozik a többnyelvűséggel, de e kérdésekre kiterjed a figyelmé az oktatásért, képzésért, kultúráért felelős meg az intézményi kapcsolatokért és a kommunikációs stratégiáért felelős biztosnak is. Azon át, hogy számos olyan intézményt, szervezetet működtet maga is vagy támogat, esetleg csak együttműködési partnernek választ, amely a kisebbségek kérdésével foglalkozik. (Mivel nem is gondoljuk, hogy Európában hány ilyen intézmény és szervezet van, hadd soroljunk itt fel közülük néhányat: az Európai Népcsoportok Föderális Uniója, az Európai Nemzeti Kisebbségek Védelméért Társaság, a Kisebbségi Nyelvek Kutatói Hálózata, a Ritkán Használt Nyelvek Európai Irodája, a Nyelvi Sokféleséget Elősegítő Hálózat, Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Irodája, az Együttműködés a Helyi és Regionális Demokráciáért, a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának titkársága stb.)

Addig, hogy az Európai Parlament újabban mind többet foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, amiről röviden külön kell szólnunk. Elsősorban is az Európai Parlament mellett már 25 éve dolgozik a rövidítve Nemzeti Kisebbségügyi Intergroup (teljes néven: Frakcióközi Csoport a

Történelmi Nemzeti Kisebbségekért, az Alkotmányos Régiókért és a Regionális Nyelvekért) nevű munkacsoport, amely maga is tárgyalja ezeket a kérdéseket - egy-egy kérdés megvitatása után elnöke ajánlást fogalmaz meg a tagállamoknak -, de e mellett előkészíti e kérdések megtárgyalását magában a Parlamentben vagy annak egyes bizottságaiban, javaslatokat, indítványokat készít az álláspontok kialakítására, figyelemmel kíséri a helyzet alakulását és az Európai Parlament állásfoglalásainak, ajánlásainak sorsát. Különösen nagy tevékenységet fejtett ki a Parlament előző 5 éves megbízatási idején. Ekkor ugyanis elnöke Tabajdi Csaba magyarországi küldött volt, de magyar volt főtárgyalója és 3 alelnöke (kettő Magyarországról és egy Szlovákiából), tagjai között pedig ott volt 5 magyarországi, 6 romániai és egy szlovákiai magyar is.

Ez a munkacsoport többek között Kasza József meghallgatásával előkészítette a Parlament tényfeltáró bizottságának szerbiai látogatását, mozgatója volt, hogy a parlament több formában, köztük az említett tényfeltáró bizottság kiküldésével foglalkozzon a vajdasági magyarok kérdésével, kezdeményezte a parlament állásfoglalását a vajdasági magyarok zaklatásáról. Hasonló formában és alaposítással foglalkozott azonban a többi európai kisebbség kérdésével is. A magyar kisebbségek helyzetével kapcsolatban általában tárgyalt az Európában működő kulturális (személyi elvű), illetve regionális és területi autonómiák és önkormányzati modellek kérdéséről. És számos alkalommal napirendre tűzte a romániai és szlovákiai magyarok helyzetének, sérelmeinek kérdését. De foglalkozott a többi kisebbség ügyével is. Elsősorban a két legnagyobb európai kisebbséggel: a régebben létező kisebbségeknek, a románoknak a helyzetével és a Szovjetunió szétesésével keletkezett legnagyobb európai kisebbség - az oroszok - sanyarú sorsával, főképp az EU két tagállamában, Lettországon és Észtországon kialakult tarthatatlan állapottal. A többi EU-n kívüli kisebbséggel kapcsolatban nemcsak a vajdasági magyarok ügyéről tárgyalt, hanem a kosovói kisebbségek és a finnugor népek, elsősorban a marik oroszországi, a lengyel kisebbség fehéroroszországi helyzetéről, a tibeti autonómia kérdéséről is. Legtöbbet mégis az EU-n belüli kisebbségek kérdésével foglalkozott. Általában az európai uniós szintű kisebbségvédelem kihívásaival és feladataival vagy azzal, hogyan lehetne megoldani a kisebbségek képviselését az Európai Parlamentben. Külön pedig a kisebbségek helyzetével az EU tagállamaiban: - a napirendre tűzés sorrendjében - szlovének Ausztriában és Olaszor-

szágban; új, immigrációs kisebbség Franciaországban; macedónok Görögországban, szorb kisebbség Németországban, ladínok Olaszországban, baszkok Franciaországban. Külön figyelmet szentelt továbbá a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájával kapcsolatos helyzetnek. Általában az alkalmazásával kapcsolatos kérdéseknek, külön a katalán, a baszk, a galíciai, az elzászi, a walesi, az ír gael, a szárd stb. nyelv használatával kapcsolatos gondoknak.

Nem mondható tehát, hogy az Európai Unió nem foglalkozott a kisebbségek kérdéseivel. Inkább arról van szó, hogy minden törődés, jóakarát és pozitív állásfoglalás megtörik a nemzetállamok makacs ellenállásának kőfalán. Még inkább elmondható ez az ENSZ, az Európa Tanács, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet meg a többi olyan nemzetközi szervezetnek a működéséről, amelyek a kisebbségek védelmének kérdéseit már konkrét nemzetközi okmányok - egyezmények, szerződések - formájába öntötték, ezeket az okmányokat a tagállamokkal elfogadtatták, hogy mindezzel a konkrét eredményt, a kisebbségek helyzetének javítását kikényszerítsék.

A kisebbségek védelméhez elegendő lenne már az Egyesült Nemzetek Szervezete által 1948. december 10-én (ezt a napot nyilvánították az emberi jogok napjává) elfogadott okmány, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. Ez ugyanis nemcsak azt mondja ki 1. cikkében, hogy „minden ember szabadnak, méltóságában és jogaiban egyenlőnek születik”, hanem 2. cikkének első bekezdése tartalmazza a minden fajta diszkrimináció tilalmát is: „Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonna, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra”. Ez azonban koránt sem volt elegendő a kisebbségek jogainak szavatolására. Sőt két dolog már eleve megakadályozta, hogy ez az okmány lényegesebb szerepet játszon a kisebbségek sorsának javításában.

Először is, már a Nyilatkozat elfogadásakor elhatárolódtak annak a nemzeti kisebbségek kérdésére való alkalmazásától. A Nyilatkozat elfogadásának napján ugyanis elfogadtak egy külön határozatot is, amelyben leszögezték: „Figyelembe véve, hogy az ENSZ nem maradhat közömbös a kisebbségek sorsával szemben, tekintettel arra, hogy nehéz elfogadni egy egységes megoldást erre a bonyolult és kényes problémá-

ra, amelynek minden államban meg vannak a maga sajátosságai, tekintettel az emberi jogok egyetemes jellegére, elhatározza, hogy e Nyilatkozat szövegében külön rendelkezéssel nem foglalkozik a kisebbségi kérdéssel". Másrészt a Nyilatkozatban foglalt alapelvet - minden ember egyenlőségének, egyenrangúságának és egyenjogúságának elvét - még nem egyszer fel is használták a kisebbségek külön jogai elleni érvelésben. Franciaországban például megtörtént, hogy nemcsak az állam „minden megbontása” ellen hadakozó nacionalizmus, de egyes baloldali politikusok is azzal érveltek a kisebbségek külön jogai, általában az ún. pozitív diszkrimináció ellen, hogy minden külön jog kiváltságnak, a polgárok egyenjogúsága megsértésének bizonyulna. Még csak fel sem vődött a gondolat, hogy a francia alkotmány tétele „a Köztársaság nyelve a francia”, általában a többségi nyelvnek - akár erőszakos, akár hallgatólagos - rákényszerítése a kisebbségre annyira megbontja a többségi nyelvet anyanyelvként használó meg azt külön tanulni, elsajátítani kényszerülő polgár közti egyenlőséget, hogy az így keletkező hátrányért éppen az egyenlőség nevében a kisebbségi polgárnak kárpótlás, kompenzáció jár, tehát annak fejében külön jogot kell hogy kapjon.

A következő szinten a kisebbségek védelmének legátfogóbb, legértelmesebb és leghatékonyabb nemzetközi okmánya az Európa Tanács által 1995. február elsején elfogadott Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről címet viselő okmány. A nemzeti kisebbségek teljes és hatékony egyenlőségének biztosítására törekszik két eszközzel a segítségével. Egyrészt igyekszik számukra olyan megfelelő feltételeket biztosítani, amelyek lehetővé teszik kultúrájuk és identitásuk megőrzését, másrészt meghatározza a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek közeletben való részvételének elveit. Többek között azt a kötelezettséget rója az aláíró országokra, hogy a kisebbségek számára szavatolják a törvény előtti egyenlőséget, a kultúra védelmét és fejlesztését, az önazonosságra, a vallásra, a kisebbségi nyelvhasználatra, a hagyományok megőrzésére, a tömegtájékoztatási eszközökhöz való hozzáférésre, a határokon átnyúló szabad kapcsolatépítésre, más országokban élő személyekkel való békés együttműködésre stb. való jogot és e jogok érvényesítéséhez szükséges eszközöket.

A Keretegyezmény hatásának azonban határt szab, hogy rendelkezéseinek alkalmazása, általában végrehajtása az aláíró országok nemzeti szintjén elfogadott törvények és megfelelő joggyakorlat útján törté-

nik. És a Kisebbségvédelmi Keretegyezmény Tanácsadó Testülete által az egyezmény aláírásának tizedik évfordulójára készített felmérés és a különféle tanácskozások ezzel kapcsolatban számos fogyatékoságra vetettek fényt:

1. Az egyezményt nem cikkelyezte be az Európa Tanács minden tagállama: 39 állam elfogadta, Andorra, Belgium, Luxemburg, Görögország, Franciaország, Izland és Törökország nem.

2. Az egyezmény rendelkezéseit a becikkelyező országok sem tartják maradéktalanul tiszteletben. Legtöbbször vagy nem is törődnek a gyakorlati alkalmazással, nem gondoskodnak a végrehajtás konkrét jogszabályainak elfogadásáról, a végrehajtás konkrét lépéseiről; vagy nincsenek is tudatában - nem egyszer még az alkotmánybíróságok sem - annak, hogy ezek az intézkedések a gyakorlatban mit jelentenek. (Például, a legtöbb európai ország alkotmánya államalkotónak nyilvánítja valamilyen formában a nemzeti kisebbségeket is, a nélkül, hogy felfognák: a gyakorlatban ez mit is jelent.)

3. További lépéseket kellene tenni a Keretegyezmény hatékonyabbá tételére, még inkább a nagyobb gyakorlati hatékonyság szavatolására: az Európai Uniónak ratifikálnia kellene az egyezményt és általában a végrehajtás érdekében szorosabb együttműködést kell teremteni a különböző európai intézmények, szervezetek között; többet kellene tenni a sikeres példák - Svédország és Finnország modelljének - megismertetésére és népszerűsítésére; kezdeményezni kell a tagállamok újabb intézkedéseit, elsősorban a kisebbségek hatékonyabb védelmében, stb.

A kisebbségek védelmének további lényeges nemzetközi eszköze a hasonlóan az Európa Tanács által 1992. november 5-én elfogadott A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája c. okmány. Ez az okmány 1. a regionális is kisebbségi nyelveket elismeri az európai kulturális örökség részének; 2. elfogadásával az aláíró országok kötelezettséget vállalnak e nyelvek tiszteletben tartására, használatuk előmozdítására, köz- és magánéleti, szóbeli és írásbeli használatuk feltételeinek megteremtésére, az ehhez szükséges pénz- és más eszközök biztosítására; 3. előmozdítja a határokon átívelő együttműködést és 4. betilt minden diszkriminációt e nyelvek használatával kapcsolatban. Ugyanakkor ennek az okmánynak hasonló fogyatékoságai vannak.

1. Ez sem vált általánossá: 2009 márciusáig 23 ország írta alá, 14 (Albánia, Belgium, Bulgária, Görögország stb.) nem is írta alá, 9 pedig (köztük Franciaország, Macedónia, Oroszország) nem erősítette meg.

2. Ez az okmány tipikus példája annak, amit „étlapokmánynak” nevezhetnénk: az aláíró szabadon választhat, hogy az okmány mely rendelkezéseit hajtja végre, az aláírás érvényességéhez elegendő, ha az okmányban foglalt 94 intézkedésből 35-nek a végrehajtását vállalja. De még ennek a 35-nek is csak egy részét képezik azok az intézkedések, amelyek alkalmazását kötelezően választani kell az aláírás érvényességéhez. Ráadásul maguk a rendelkezések is úgy kerültek megfogalmazásra, hogy az aláíró ország 3-4 lehetőség között választhat.

3. Az intézkedések vállalása még nem elég biztosíték arra, hogy az aláíró be is tartja a megerősített okmány rendelkezéseit. (Szlovákia például nemcsak aláírta, hanem meg is erősítette az okmányt, ez azonban nem akadályozta meg a napjainkban annyit emlegetett nyelvhasználati törvény elfogadását.)

4. És ennek meg a hasonló okmányoknak az alapvető fogyatékosága, hogy a hatékony alkalmazás érdekében nem tartalmazzák a végrehajtás ellenőrzésének és a megszegés szankcionálásának formáit és mechanizmusát, ami eleve lehető teszi, hogy az országok elfogadják őket, de utána semmi sem szavatolja a gyakorlati alkalmazást.

Az ilyen okmányok vázlatos áttekintése elvezet bennünket tanulmányunk azon végkövetkeztetéséhez, hogy az elmúlt években ugyan sok minden történt a nemzeti kisebbségek helyzetének javítása érdekében, de mindez korántsem elegendő a tényleges áttöréshez, a minőségi fordulat kikényszerítéséhez a kisebbségek helyzetének javításában. Sőt, Európa továbbra is ott tart, hogy nem tudja mit kezdjen két alapelvnek - a népek önrendelkezési jogának (a demokrácia egyik pillére lett az amerikai függetlenségi nyilatkozatban megfogalmazott elv: egyetlen népre sem lehet kötelező az a rendelkezés, amelynek meghozatalában közvetlenül vagy demokratikusan megválasztott képviselői révén nem vett részt) és az állami határok sérthetatlensége elvének - ütközésével, a két egyforma értékű és fontosságú igazság közül melyiket részesítse előbb-ségben. Ezt a következtetést kell kiegészíteni azzal az első pillanatra talán vitatható vagy legalább is furcsállható megállapítással, hogy a kisebbségek védelmének és kérdésük megoldásának eddigi erőfeszítései akkor és azzal mentek el a legmesszebb, hogy megállapították, tudatosí-

tani próbálták: minden ország soknemzetiségű. Mert ebből már könnyű levonni a következtetést: éppen ezért egyetlen államot sem sajátíthat ki egyetlen nép, egy nemzet sem tekintheti magát egyetlen ország szuverén urának, kizárólagos „tulajdonosának” sem. És ennek a következtetésnek az elfogadása vihet el egyedül a nemzeti kisebbségek kérdésének tényleges és teljes megoldásához.

Ezt a következtetést sugallja már az Európa Tanács 1201-es ajánlása is, azzal, hogy elismeri a kisebbségek jogát: 1. kisebbséghez tartozás szabad kinyilvánítására, 2. a vallási, etnikai, nyelvi és kulturális önazonosság fejlesztésére, 3. a törvény előtti egyenlőségre, továbbá tilt 1. minden asszimilációs kísérletet, 2. minden megkülönböztetést, 3. a nemzeti kisebbségek lakta területek demográfiai összetételnek megváltoztatását. Mégis a fenti következtetést legjobban az Európa Tanács 1735-ös számú ajánlása közelítette meg. Már azzal is, hogy leszögezi: „Az európai történelem megrázkódtatásai megmutatták, hogy a nemzeti kisebbségek védelme létfontosságú a béke megőrzése és a demokratikus stabilitás fejlődése szempontjából”. Ez az ajánlás formálisan azzal foglalkozik, hogy rendet kell teremteni a nemzet fogalmának két fajta értelmezése miatt támadt zűrzavarban. A nemzet értelmezésének egyik változata a politikai értelemben vett nemzet - az „államnemzet” -, amely szerint a nemzetet az állampolgárok összessége adja. Ez az a francia értelmezés, amely szerint francia lesz mindenki, aki megkapja Franciaország állampolgárságát még akkor is ha különben hontentotta. A nemzet értelmezésének másik változata pedig a kulturális értelemben vett nemzet - az „etnokultúr nemzet” -, amely szerint a nemzet azoknak az embereknek a közössége, akiket a nyelv, a kultúra, a közös történelem és több más tényező fűz össze.

Ez az ajánlás nem foglalkozik a kérdés minden vonatkozásával, még kevésbé von le minden következtetést, ami a nemzet két értelmezésének keveredéséből ered, nem is világítja meg, hogy mi minden származhat-származik e két fajta értelmezésből és azok keveredéséből. Így legkevésbé jut el addig a következtetésig, hogy a nemzet egyik értelmezése sem alkalmas arra, hogy megoldja a nemzeti kisebbségek kérdését. Két dologban azonban mégis útmutatást adhat e kérdések megoldásáig, segítséget nyújthat a megoldások felkutatásához. Illetve nyújthatna, ha az Európa Tanács tagországai levonnák a szükséges tanulságokat és következtetéseket. E helyett azonban sajnos a tagországok egyszerűen el-

hallgatták ezt az ajánlást, úgy tesznek mintha az nem is létezne. Magyarországon az időközben bekövetkezett takarékosági megszorításokra hivatkozva még a tervezett tanácskozást is lemondták. Az ajánlással majdnem kizárólag Romániában foglalkoztak. Ott sem azzal a szándékkal, hogy az ajánlás alapján tegyenek valamit a nemzeti kisebbségek érdekében, hanem azért, hogy hazaárulással vádolják Frunda szenátort, a RMDSZ egyik vezetőjét, mert részt vett az ajánlás kidolgozásában.

A nemzeti kisebbségek kérdésének megoldásához az ajánlás által segítséget nyújtható két tényező közül az egyik formális: a magyar fordításban és a magyar nyelvhasználatban általában „anyaország” kifejezés helyett az „anyanemzet” kifejezést használja. (A francia változatban: „nation parent”.) Ami lényeges különbség, mert arra utal, hogy nincs egy ország, amely jobban egy nemzet országa mint a másik. (Képzeljük el, milyen vihart kavarna, ha valaki azt állítaná, hogy Franciaország jobban a franciák állama, mint Belgium vagy Svájc.) A határokon átívelő kapcsolat tehát nem egy országnak a viszonya más országok állampolgáraival, hanem a nemzetnek több állam területén élő tagjainak a kapcsolata. Ebben az értelemben még az „anyanemzet” megjelölés is csak feltételesen és fenntartással használható, annak érzékeltetésére, hogy van egy ország, amelyben ennek a nemzetnek a tagjai vannak többségben, eltérően azoktól a nemzetrészekről, amelyeknek tagjai saját országukban élnek ugyan, de kisebbségben. (Ez a megjelölés is kényszerű engedmény a kontinens keleti részén kialakult sajátos helyzetnek. Mert nem valószínű, hogy a belgiumi vagy svájci franciák „anyanemzetüknek” ismerik el a Franciaországban élő franciákat, akik - mint mondtuk - etnikailag csak részben franciák.)

Még lényegesebb az a tartalmi tényező, amely az ajánlásból eredően segítséget nyújthat a nemzeti kisebbségek kérdésének a megoldásához, annak tételes és közvetlen kimondása, hogy minden ország többnemzetiségű. Még akkor is, ha azt már nem teszi hozzá tételesen, hogy ennek következtében egyetlen nemzetnek sincs joga, hogy kisajátítson, kizárólagos tulajdonának tekintsen egy államot, „uralkodó nemzetnek” nyilvánítsa önmagát abban az államban, kisebbséggé, tehát többekévé kisebb rangúvá, kevesebb joggal rendelkezővé degradálja a többi nemzeti közösséget, még akkor is, ha azok tagjait egyedekként egyenjogú polgárnak ismeri el. A nemzet politikai értelmezésénél a többnemzetiségű jelleg közvetve abból adódik, hogy számos kulturális értelem-

ben vett nemzet tagjait olvasztják a politikai értelemben vett nemzetbe. (Ez a többnemzetiségű jelleg lepleződött le A regionális vagy kisebbségi nyelvek chartája révén, mert az rávilágított, hogy franciák mellett Franciaországban ott élnek a bretonok, ocatánaok, gaszkonyiak, korszikaiak, baszkok stb.) A nemzet kulturális értelmezésénél pedig ez a többnemzetiségű jelleg közvetlenül megnyilatkozik: az államban többségben lévő nemzet mellett mindenütt ott élnek az olyan különféle nemzeti közösségeknek a tagjai is, amelyek több kevesebb joggal, államalkotónak nyilvánítva vagy a nélkül, kisebbségben vannak az adott országban.

2. A nemzetnek mind a két értelmezése akadálya az egyenjogúságnak

Az természetes, hogy az Ajánlás csak az első lépésig mehetett el az államok többnemzetiségű jellegéből eredő következtetések levonásában, csak addig, hogy leszögezze magát a tény: minden állam többnemzetiségű. Nem juthatott el tehát annak megállapításáig, hogy a nemzet mind a két értelmezése mellett ez a többnemzetiségű jelleg ró bizonyos kötelezettségeket minden államra. Még kevésbé utalhatott arra, hogy a nemzet mindkét értelmezésében vannak olyan elemek, amelyek akadályozzák a nemzeti kisebbségek kérdésének megoldását. (A legtöbb ország hallgatása és a Romániában támadt vihar egyformán mutatja, hogy még így is súrolta, sőt átlépte azt a határt, amelyet az állít az Európa Tanács elé, hogy nem államok-nemzetek feletti szerv, tehát csak olyan kötelezettségeket róhat a tagokra, amelyeket azok önkéntesen elfogadnak, még az így vállalt kötelezettségek esetében sincs módja a kötelezettségek teljesítésének ellenőrzésére, még kevésbé a kötelezettségek megszegésének a szankcionálására.)

Így aztán nekünk kell megvilágítanunk, hogy a jelenlegi helyzetben a nemzet egyik értelmezése sem teszi lehetővé, hogy az emberi jogok alapját képező elv: minden polgár teljes egyenrangúsága és egyenjogúsága maradéktalanul megvalósuljon. Sőt, ki kell mondanunk, hogy az európai országok - köztük (sőt fokozottabban) még az elveket megfogalmazó Franciaország is - nincsenek tudatában, hogy államuk egész felépítése akadálya a polgárok egyenrangúságának-egyenjogúságának, amit demokráciájuk alapjának tekintenek. A nemzetnek mind a két értelmezésében közös akadálya a polgárok egyenjogúságának a határok kérdése. Mert a határok a történelem során - legtöbbször háborúk révén,

de minden esetben változó mértékű erőszaknak különféle formában történt alkalmazásával - alakultak. Így aztán egyetlen nemzet sem maga döntötte el, hogy milyen határok mögött él, tagjainak milyen hányada kerül e határokon kívülre. Ezeket a határokat viszont az európai államok is a legmesszemenőbben védik, azok védelmében hajlandóak háborúzni más államokkal, ha azok elvitatni merészelik ezeket a határokat és készek erőszakot alkalmazni saját polgáraikkal szemben, ha azok ezeket a határokat nem ismerik el.

Már utaltunk arra, hogy Spanyolország határai lehetnek schengeniak - átjárhatóak, sőt jelképesek -, de a baszkok nem kerülhetnek e határokon kívülre. És még napjainkban is látjuk, hogy a határok alakulását csak nemzetközi erőviszonyok és a nemzetközi helyzet alakulása szabja meg. Kosovo lehet független, tehát Szerbia határainak sérthetlensége megszeghető, de Abházia és Dél-Oszétia nem, tehát Grúzia határai sérthetetlenek, sőt e sérthetlenség nevében állandó veszélyként jelentkezhet a NATO és Oroszország összecsapásának eshetősége, és Oroszország többek között az ilyen összecsapások veszélyének csökkentésére ellenzi a NATO bővítését. (Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy nem annyira Kosovo és Abházia függetlenségének kérdését kell párhuzamba állítani, hanem abból kell kiindulni, hogy a grúzai válság olyan mintha a szerbek elszakadnának Kosovótól és Szerbia fegyveresen védené jogukat erre az elszakadásra.)

A határok ilyen jellegéből viszont adódik, hogy a polgárok között különbséget teremt, hogy egyesek úgy érzik saját országukban élnek, mások viszont úgy, hogy vagy a történelmi körülmények vagy éppen a történelmi igazságtalanságok arra kényszerítették őket, hogy más nemzet országában éljenek. Ennek következtében egyes nemzeti közösségek élhetnek önrendelkezési jogukkal: a polgári értelemben vett franciák és spanyolok meg az etnikai-kulturális értelemben vett szlovákok és románok vallhatják, hogy történelmi igazságként saját országukban élhetnek, mások - a baszkok vagy a magyarok - viszont érezhetik történelmi igazságtalanságnak, hogy ők más nemzet államában kénytelenek élni. Így egyes polgárok önrendelkezési joga érvényesült, másoké viszont nem, sőt most is jogtalanul követelődővé vagy éppen terroristává válik, csak azért, mert ő is élni kíván önrendelkezési jogával. És az, hogy melyik nemzetnek a tagja melyik csoportba kerül a határ dönti el. Az a határ,

amelyet a történelem során leggyakrabban az erőszak, vagy az annak az alkalmazására alkalmas erők közti viszony alakított.

A nemzeti kisebbségek kérdése megoldásának a nemzet mind a két értelmezése mellett fent említett (és esetleg még más) közös akadályán kívül a két értelmezésen belül is vannak más - külön - akadályok is. Kezdjük a politikai értelemben vett nemzettel. Nem vitás, hogy a nemzet születésének időszakában a nemzetnek ez az értelmezése az államot fenntartó közösségnek a megteremtését célozta. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a nemzet megteremtése nemcsak az ilyen közösség megteremtése akadályának - a nemességre, polgárságra és jobbágyságra osztásnak - az eltávolítását jelentette, hanem a polgárok szilárdabb és tartósabb közösségének a létrehozását is. Éppen ezért magában foglalta a polgárok közti egyéb különbségeknek az eltávolítását, minimalizálását vagy egyszerűen semmisnek minősítését. Így aztán magától adódott, hogy a nemzet identitását adó közösség egyik lényeges elemének, a nyelvnek az érvényesítése megkövetelte egész népcsoportok „elnemzetietlenítését”, több-kevesebb erőszakkal történő beolvasztását. (Gondolunk itt nemcsak arra, hogy az addig közös latin helyett valamelyik nemzet nyelvének a választása részben egy idegen nyelvnek - több-kevesebb erőszakkal - másokra kényszerítését jelentette, részben megkövetelte a másik nyelv adta közösségnek a megtagadását. Gondolunk itt arra a már említett tényre is, hogy amikor a francia forradalom alkotmányba foglalta, hogy „A Köztársaság nyelve a francia”, akkor ez a francia az ország lakossága egyharmadának volt az anyanyelve, egyharmada beszélt franciául, de egyharmada nem is beszélt.)

A nemzet megteremtésének ez a receptje nagyjából sikeresnek is bizonyult. Franciaországban máig megmaradt a nemzetnek ez az értelmezése és a számtalan etnikai közösség, sőt újabban már több faj tagjából az állampolgárság révén a francia nemzetbe olvadt emberek közös eleme - az állampolgárság mellett, amely egyben ennek a közösségnek az értelme is - a francia nyelv. Hasonlóan az állam által elfogadott közös nyelv gyúrta össze a német vagy az angol nemzetet. Ma már szinte hitetlenül hangzik, hogy a VI. században a németországi szászok és az angliai angolszászok nyelve közelebb állt egymáshoz, mint a szászok és a bajorok nyelve. De még a XIII. században is egy németalföldi könnyebben értette meg a kölnit, mint a svábot. A hihetetlenül tarka összetételű keverékből az angol nyelv révén létrejöhetett az amerikai, ausztráliai és

új-zélandi nemzet. (Kanada a sajátos körülmények folytán megmaradt két nemzetiségűnek, azzal, hogy mind a két nemzetben belül sikeresen működött az olvasztó kemence, de megmaradt állandóan napirenden lévő lehetőségnek, hogy a két nemzet külön váljon.) Azzal, hogy lassan bonyolódik a helyzet, hisz az USA-ban hamarosan hivatalos nyelv lehet a spanyol is, kérdésessé téve, hogy akkor - az állam pusztán léte mellett - mi a közös. De Európa minden nemzetéből és az emberiség minden fajából összeálló keverék a portugál révén brazil nemzeté, a spanyol révén számos más latin-amerikai nemzeté forrt. Kérdésként meghagyva, hogy az egyformán spanyolul beszélők közül mi teszi az egyiket mexikóivá a másikat venezueláivá. (Újabban a nemzet teremtésének ez a módszere - európai-amerikai hatásra - áttérjed más földrészek országaira is. A nyilvánvalóan idegen hatás alatt készült mostani afganisztáni alkotmány kimondja: „Minden állampolgár afgánnak minősül”.)

A nemzet ilyen értelmezése természetessé tette, hogy az állam polgárainak jelentős része feladja addigi nyelvi közösségét és a nyelv átvételével, „elnemzetlenedve” beleolvad abba a politikai értelemben vett nemzetbe, amely az állam lakosainak többségét, ezen az alapon az állam nevét adja. Ma már kissé furcsának tűnik, de tény: Európa új határainak átszabásakor az I. világháború után e határok megszüntetésének elve nemcsak az volt, hogy a folyamatról lekéselt Kelet-Európában úgy kell befejezni a nemzetek kialakulását, hogy feldarabolják a még megmaradt két soknemzetiségű birodalmat, az Osztrák-Magyar Monarchiát és az Ottomán Birodalmat. (Mivel nem volt a békeszerződések témája Oroszország ebből a feldarabolásból kimaradt. Ezzel szemben - és ma már erről nem szokás beszélni - ebben az országban a bolsevikok forradalma beindította a nemzeté alakulásnak a folyamatát számtalan nemzet számára, amelyek csak a Szovjetunió szétesésével kapták meg nemzeti államukat. Ennek a nemzeté forrásnak az eszközévé téve a kisebbségi kérdésnek egy ma is élő formáját, az autonómiát. Azzal, hogy létrehozott 15 szovjet köztársaságot, de föderációvá tette Oroszországot is - azon belül az autonómia különböző formáival és fokozataival: köztársaság, tartomány, körzet - és a többi szovjet köztársaságon belül is megteremtve az autonómia valamilyen formáját.) Ezzel magyarázható, hogy ennek a rendezésnek az elhallgatott, de nagyon is élő része volt - a kisebbségvédelem bizonyos formáinak megteremtése mellett és annak ellenére - az a felfogás, hogy az új nemzetállamokba került kisebbségek éppúgy

„elnemzetietlenednek”, mint a régebbiekben a más nyelven beszélők tömege beolvadt az „uralkodó nemzetbe”. (Azzal, hogy - mint már említettük - hatott még egy később hamisnak bizonyult illúzió is: az a felfogás, hogy a csehszlovák és a délszláv az egy nemzet.)

Számolni kell azzal is, hogy a nemzet megteremtésének ez a felfogása még ma is él tovább. Méghozzá nemcsak a már annyit emlegetett Franciaországban, hanem úgyszólván Európa valamennyi államában. Ez a forrása annak, hogy Európa egyik állama sem tud mit kezdeni a bevándorlással keletkező új kisebbségekkel. Mert a nemzet politikai értelmezése mellett Franciaországban természetes, hogy a bevándorlók tömegei számára csak egy távlat van: megkapják az állampolgárságot, amivel franciák lesznek. Tehát fel sem vetődhet annak gondolata, hogy valamilyen nemzeti közösségként külön kollektív jogokat kapnak. Amikor a nemzetnek ez a felfogása - mint később még visszatérünk rá - ezeket a kollektív jogokat az „őshonos” kisebbségeknek sem adja meg. A többi európai államban - az etnikai-kulturális értelemben vett nemzetfelfogásnak uralkodó volta mellett - is mind tarthatatlanabbá válik, hogy nem törődnek ezzel az új kisebbséggel. Távlatként csak az „uralkodó” nemzetbe való beolvadás lehetőségét hagyják meg neki, csak elvétve foglaloznak azzal a gondolattal, hogy ez a kisebbség megmaradt egy új közösségnek, amelynek kollektív jogokat kell biztosítani, sőt csak ritkán és kisebb mértékben van jelen még az a gondolat is, hogy legalább egyéni problémaként többet kell törödni azzal, hogy ezek az emberek más nyelven beszélnek, más kultúrát képviselnek. (Svájcban a délszláv már a negyedik használt nyelv, a hivatalos kimutatásokban még mindig egynek vett nyelvet sokszorosan többen beszélnek mint a rétorománt, közben még csak fel sem vetődik annak gondolata, hogy ennek alapján legalább valamilyen nyelvhasználati jogot kell biztosítani.) A regionális vagy kisebbségi nyelvek chartáját elfogadó országok mindegyike természetesen veszi, hogy ez a charta csak az „őshonos” kisebbségekre vonatkozik.

A rendszerváltás után kialakult országokban pedig már gyorsan tudatosodó problémává válik, hogy csak az „őshonos” kisebbségek jogait ismerik el. Amikor a Szovjetunió szétesésével az orosz lett Európa legnagyobb - mintegy 25 milliós főnyi - kisebbsége, valamennyi szovjet utódállamban legelőször is problémává lett, hogy ezeknek az oroszoknak meg kell tanulniuk az „államnyelvet”. Csak a következő lépésnél vetődött fel annak szükséglete, hogy e kisebbség számára meg kell teremteni

a kisebbség védelmének bizonyos formáit, meg kell adni bizonyos kollektív jogokat. E helyett a balti államokban a lakosság 20-30 százalékát kitevő oroszoknak még állampolgárságát sem akarták elismerni. Ukrajnában - csak úgy mellékesen a magyar kisebbséget is sújtva - az orosz kisebbségben a szeparatizmusnak olyan veszélyét látják, mint Romániában vagy Szlovákiában a magyarokban. De a többi szovjet utódállamban sem tudnak mit kezdeni ezzel az új kisebbséggel. Még szembetűnőbb, hogy milyen áldatlan helyzetbe kerültek a délszláv kisebbségek a Jugoszlávia szétesésével keletkezett új államokban. Szlovéniában több szerb él, mint magyar, mégis a magyarok – „őshonos” kisebbségként - a térségben elég magas szinten bizonyos jogokat kaptak, sőt Szlovénia csinálta meg egyedül, hogy a magyar többségű területen a szlovéneknek is meg kell tanulniuk magyarul, ugyanakkor a szerbeket még csak kisebbségnek sem ismerik el, nemhogy kollektív kisebbségi jogokat ismernének el a számukra. Vagy Macedóniában már majdnem polgárháborúnak minősíthető küzdelemmel elfogadták azt az elvet, hogy az albánok is államalkotók, de közben a többi kisebbségnek, köztük az ott élő délszlávoknak ezt a jogát nem ismerik el.

Mindez azonban csak arra utal, hogy politikai értelemben vett nemzetnek a felfogása a kisebbségi kérdés megoldásának akadálya azokban az országokban is, amelyeknél nem a nemzetnek ez az értelmezése az uralkodó, hanem a nemzetnek etnikai-kulturális értelmezése. A mi témánk szempontjából azonban a leglényegesebb, hogy a politikai értelemben vett nemzetfelfogás alapjában véve akadálya a kisebbségi kérdés megoldásának. Franciaországban ez lett az alapvető akadálya Korzika autonómiájának épp úgy, mint A regionális vagy kisebbségi nyelvek chartája becikkelyezésének. Amikor a korzikai autonómia kérdése népszavazás elé került és ott elvetették, akkor nemcsak a francia nacionalisták, a központosított állam hívei, hanem a baloldal több neves személyisége is azzal érvelt, hogy megsértené a polgárok egyenjogúságának elvét, ha azoknak egy kisebb csoportja - a kisebbségek tagjai - valamilyen külön jogokat kapnának. A Charta becikkelyezése ellen pedig az alkotmánybíróság emelt vétót és kudarcba fulladt az alkotmány módosításának kísérlete is. Azzal érveltek ugyanis, hogy a Charta megköveteli annak a jognak az elismerését, hogy a polgárok a francia mellett más nyelvet is használhatnak, nemcsak a magánéletben, hanem a közéletben is (az igazságszolgáltatásban, a közszolgálatokban, az adminiszt-

ratív szervek előtt stb.), márpedig „A Köztársaság nyelve a francia” alkotmányos rendelkezés ezt a lehetőséget kizárja. Nem fogadták el még a szocialistáknak azt a javaslatát sem, hogy az alkotmánynak ezt a szakaszát a következőképpen módosítsák: „A Köztársaság nyelve a francia, tiszteletben tartva a regionális nyelveket, amelyek örökségünk részét képezik”.

Az alapvető gond pedig az, hogy a nemzet politikai értelmezését elfogadóknak még csak eszébe sem jut, hogy „A Köztársaság nyelve a francia” alkotmányos elv megengedhetetlenül sérti az állampolgárok egyenrangúságának-egyenjogúságának elvét, megengedhetetlenül hátrányos megkülönböztetést jelent azokkal a polgárokkal szemben, akiknek a francia nem anyanyelvük, mert terhes kötelezettséggé teszi számukra azt, ami a francia anyanyelvű polgároknak természetes. Mert a formális jognak olyan elve ez, mint az, hogy milliomosnak és koldusnak egyformán tilos a híd alatt aludni. Csak éppen a jóléti állam a szociális biztonság egész rendszerével-mechanizmusával igyekezett tompítani azt a különbséget, hogy a milliomosnak nem kell, a koldusnak viszont muszáj a híd alatt aludni. Annak viszont még a gondolata sem merült fel, hogy valamivel - tehát a külön jogok rendszerével, a pozitív diszkriminációnak nevezett intézménnyel - kárpótolni kell azt, akinek a franciánál természetes (a milliomosnál természetes, hogy nem alszik a híd alatt) franciául beszélés - esetleg nehezen elsajátítható - terhes kötelezettség.

Ezek után úgy tűnhet mintha a nemzet etnikai-kulturális értelmezése jobban megfelelné a kisebbségi kérdés megoldásának. És ez így is van, hisz a nemzet ilyen értelmezése mellett könnyebb elfogadtatni a kisebbségek kérdésénél döntő szempontot: minden állam többnemzetiségű. A dolgok még sem ilyen egyszerűek. Már azért is, mert az államok többnemzetiségű voltának az elfogadása még nem jelenti azt, hogy könnyű megtenni a kisebbségi kérdés megoldásának következő lépését is. Annak elismerését, hogy mivel egyetlen állam sem egynemzetiségű, egyetlen nemzetnek sincs joga arra, hogy magának kisajátítson egy államot, azt az államot a saját, kizárólagos „tulajdonának” tekintse és magát „uralkodó” nemzetnek nyilvánítsa, ennek az „uralkodó”, „tulajdonos” mivoltnak minden nyilvánvaló, látható, de annál is több burkolt, csak a nacionalista hóbörgésekben emlegetett következményével.

Annak, hogy a nemzet etnikai-kulturális értelmezésére épülő állam eljusson a kisebbségi kérdés megoldásának fenti alapvető követel-

ményének teljesítéséig számos akadálya van. Egyet már említettünk, mégpedig a kisebbségi kérdések megoldásának leglényegesebb akadályát: az állam ragaszkodik a múltban - legtöbbször erőszakkal, háborúk révén - kialakított határokhoz. Ez az a jelenség, amelyet úgy jellemeztünk, hogy Spanyolország határa lehet jelképes, könnyen átjárható, schengeni, de a baszkok nem kerülhetnek e határokon kívülre. Ebben a jelenségben ugyanis benne van az állam lényege: a határon való átjárás lehet többé vagy kevésbé liberális, szabad, de ez a határ bekeríti azt a területet, amelyre az állam hatásköre kiterjed, ahogy a politika nyelvén mondják, ameddig szuverenitása érvényesül. Itt aztán hathat az anyagi önzés: ezen a területen ő veti ki és szedi be az adót, tehát az államnak és az azt irányító elitnek, elsősorban a bürokráciának érdeke, hogy ne vesztse el jövedelmének ezt a forrását. Téves volna azonban a ragaszkodást a megszerzett területhez pusztán anyagi érdekeltségre leegyszerűsíteni.

Legalább olyan erős, sőt sokszor még erősebb az érzelmi kötődöttség ahhoz a területhez. (Meggyőző példa erre Szerbia: semmi szükségére sincs Kosovóra. A területen lévő ásványkincsek nem kárpótolhatnák azért a teherért, amelyet Kosovo megtartása, a vele való törődés kényszere jelent. Minden esetre Kosovo Szerbiának nem haszon, hanem nagyobb kiadás mint bevétel, inkább teher mint előny. Mint a gondolkodó szerb nacionalizmus hirdeti: még a nemzeti érdek is azt követeli, hogy nem görcsösen ragaszkodni kell Kosovóhoz, hanem meg kell szabadulni tőle, illetve két részre kell osztani és csak a szerbek által sűrűbben lakott részt kell megtartani, mert ha Kosovo Szerbiában marad akkor néhány emberöltőn belül - a gyorsan szaporodó albán népesség és a fogyatkozó szerb lakosság közti arány megváltozása következtében - olyan arány alakul ki az ország szerb és albán lakossága között, hogy ez már megváltoztatja az állam jellegét. És még sok minden más is a mellett szól, hogy Szerbiának örülnie kell annak, hogy megszabadul Kosovótól. Ezzel szemben a politika olyan helyzetet alakított ki, amelyben majdnem lehetetlenné válik az ország külpolitikája, megnehezülnek nemzetközi kapcsolatai, fölösleges erőfeszítésekre pazarolódik diplomáciai tevékenysége stb.)

Ebben az érzelmi kötődöttségben benne van a korábbi háborúk szinte atavisztikusan a tudatban megrögződött hatása: ha az állam könnyen lemondana a régebben vérrel megszerzett területről, akkor hogyan

várhatná el polgáraitól, hogy legközelebb hajlandóak lesznek akár életüket is áldozni ennek a területnek a megőrzéséért. Ennek a kötődésnek a vizsgálata azonban nem a mi témánk. A mi mondanivalónk szempontjából a leglényegesebb, hogy a kisebbségi kérdés tényleges megoldásához az kell, hogy az állam többnemzetiségű jellegének elismerése alapján eljussanak egy olyan állapotba, amelyben a határ nem jelenti azt, hogy ugyanannak a nemzetnek a tagja az egyik oldalon „uralkodó” nemzet része, a másik oldalon másodrendű polgár, akinek azért kell harcolnia, hogy olyan jogokat szerezzen, amelyek őt természetesen megilletik, és örülhet, ha ezt a harcát siker koronázza. Ezért kell röviden szólnunk azokról a tényezőkről, amelyek a nemzet etnikai-kulturális értelmezésére alapozott államokban is - a többnemzetiségű jelleg formális elismerése ellenére - akadályozzák a kisebbségi kérdés megoldását.

Az akadályok között első helyen kell említünk, hogy nem egyszer ezekben az államokban is visszakísért a nemzet politikai értelmezése. Elsősorban Románia, amely legközelebb áll a francia modell lemásolásához, hajlamos arra, hogy „magyar ajkú románokban” gondolkodjon, vagyis az állam más jellegének keveredése ellenére abból induljon ki, hogy Románia minden polgára román, függetlenül attól, hogy különben melyik nemzethez tartozik. De ez a felfogás - az alkotmányok ellenére - több formában másutt is vissza-vissza kísért. (Velem is megtörtént. Kéleti pályaudvaron megkérdezte valaki: - Maguk Szerbiából jöttek? - Igen - válaszoltam. - Tehát szerbek! - Nem, attól mi még magyarok vagyunk!) Sokkal lényegesebb azonban, amikor az ország alkotmánya lesz ezen az alapon a kisebbségi kérdés megoldásának akadálya. A legtöbb alkotmány ugyanis - akár elismeri a kisebbségek államalkotó voltát, akár nem - lemásolja „A Köztársaság nyelve a francia” elvet, amely mint láttuk, még akkor is akadálya kisebbségi kérdés megoldásának, ha minden polgár az állampolgárság megszerzésével francia lesz. Ha viszont az alkotmány - akár tételesen az államalkotó kisebbségek felsorolásával, akár csak az állampolgárok egyenjogúságának elismerésével és a diszkrimináció tiltásával - elismeri az állam többnemzetiségű voltát, akkor megengedhetetlen bármelyik nemzeti közösség nyelvét kiváltságos helyzetbe hozni.

A nyelvhasználat okvetlenül objektíve különbséget teremt a polgárok között. Mint már a politikai értelemben vett nemzetre alapozott államok esetében említettük, az államok között a nyelvhasználat tesz

különbséget: Szlovákia az állam ahol szlovákul beszélnek. És a trianoni ország-feldarabolás vagy a Szovjetunió szétesése azzal a következménnyel járt, hogy a magyaroknak meg kellett tanulniuk románul, szlovákul, szerbül, az oroszoknak meg kellett tanulniuk annak az államnak a nyelvét, amelyben élnek. (Wass Albert így jellemezte Erdély Romániába kerülésének következményeit: „A nemzeti méretű tiltakozás ellenére Erdélyt mégis Romániához csatolták, és ezzel elkezdődtek kisebbségi sorsunk rémségei. Meg kellett tanulnunk románul, és megtiltották, hogy anyanyelvünket nyilvánosan használhassuk. Létünk minden vonatkozásában hátrányos megkülönböztetés áldozatai lettünk”.) A nyelvhasználat még a nyelvek formális egyenrangúsága esetén is problémát jelent. Svájcban a feliratok három nyelvűek, a kanton jellege csak azt dönti el, hogy a nyelvek milyen sorrendben vannak. De ennek ellenére a bíróságon mind a négy nyelv egyformán használható (a más nyelvűnek is joga van tolmácsra), de az állami ügyintézés a kanton nyelvén történik. És a leglényegesebb, a franciának Svájcban sem könnyű német kantonban élni és fordítva. Ebből még Svájcban is adódhatnak olyan helyzetek, amikor bombák robbannak, mint történt, amikor egy német kanton francia többségű része önálló francia kantonban akart elszakadni. Hogyne lenne probléma, amikor még az alkotmány is különbséget tesz az állampolgárok nyelvei között. (Mint az újabb bonyodalmak mutatják, Szerbiában még az állampolgárok írásmódja között is.)

Újabbán a nacionalizmus éppen az állampolgárok közti ilyen különbségnek a tompítása és az egyenrangúság kényszerű megbontása miatti kártalanítás módjának a megtalálására, a tényleges egyenjogúság megteremtésére összpontosítás helyett, e különbség kihangsúlyozására törekszik. Mindent megtesz annak érdekében, hogy az egyenrangúság-egyenjogúság helyett a más nemzetiségű polgárokkal azt éreztesse, másodrangú polgárok. És ez ma a Kárpát-medencében élő magyarok alapvető problémája, hogy a nacionalizmus hatására nem a polgárok egyenrangúsága felé haladnak. Nem a felé, hogy a határ ne jelentse azt a vonalat, amelynek az egyik oldalán ugyanannak a nemzetnek a tagja az „uralkodó” nemzet része, a másik oldalán másodrendű polgár, hanem e másodrendűség kihangsúlyozása, fokozottabb érzékeltetése, sőt érvényesítése felé. Ez és nem az autonómiatörekvések visszautasítása, elvetése az igazi probléma. Különösen ha figyelembe vesszük, hogy az autonómia nem a kisebbségi kérdés megoldása, nem a többség és a kisebbség

közti új viszony megteremtése, nem a másodrendűség megszüntetése, hanem csak azt jelenti, hogy a nagyobb területen kisebbségben élő nemzet egy kisebb területen többség lesz, vagyis egy másik nemzet tagját teszi másodrendűvé.

3. Magyarország a polgároké

Szlovák, román, szerb többségű közegben a magyarnak épp úgy és épp olyan problémái vannak, mint a magyar többségű közegben élő szlováknak, románoknak, szerbnek. A kisebbségi kérdés megoldása azt követeli meg, hogy az állam e gondoknak az enyhítésére, az egyenrangúságnak pozitív diszkrimináció révén kompenzációval történő helyreállítására törekedjen. E helyett ma a nacionalista hullám hatására a másodrendűség tudomásul vételének a megkövetelése, ennek a másodrendűségnek a hangsúlyozása kerül előtérbe. Ezért nyer külön fontosságot annak hangsúlyozása, hogy minden állam soknemzetiségű, egyetlen nemzetnek sincs joga kisajátítani egyetlen államot sem. Tehát annak fokozottabb hangsúlyozása helyett, hogy Szlovákia a szlovákoké, Románia a románoké, Szerbia a szerbeké (mi aztán igazán tudjuk, hogy ebben a jelszóban mennyire benne van nem csak az, hogy a magyaroknak a kuss, hanem az is, hogy a magyarokat a Dunába, vagy az ország határain kívülre), Magyarország a magyaroké, a kisebbségi kérdések megoldása felé tett első lépésként azt kell kiemelni, hogy minden ország az állampolgáraié. Ez a tény követeli meg az egész eddigi magyar nemzetstratégia felülvizsgálását. Konkrétabban a mi témánkhoz, ezt a stratégiát a nemzeti kisebbségek kérdése egyetlen megoldásának, vagyis annak szolgálatába kell állítani, hogy megszűnjön az az áldatlan helyzet, amelyben ugyanannak a nemzetnek a tagja a határnak egyik oldalán az „uralkodó” nemzet része, néhány kilométerrel arrébb viszont másodrangú polgár. Tehát a nemzeteknek, mint kollektíváknak egyenlőségét kell elismerni és megteremtteni, akkor majd érvényesül a polgárok teljes és tényleges egyenlősége is. (Azzal, hogy itt már figyelembe kell venni: a polgári társadalomnak a francia forradalomban megfogalmazott három elve - szabadság, egyenlőség, testvériség - ellentétben áll egymással. A szabadság ugyanis - még ha tiszteletben is tartjuk annak alapvető szabályát: a szabadság korlátja mások szabadsága - ellentétben áll a másik két elvvel. Mert a szabadság a kapitalizmusban versenyt jelent, az pedig

megbontja az egyenlőséget, lehetlenné teszi a testvériséget. Ezért a polgári társadalomnak korrekciókat kell beépíteni, épp úgy ahogyan enyhíti a versenynek egyenlőséget és testvériséget megbontó hatását, pozitív diszkriminációt kell alkalmaznia a kisebbségek felé is.)

Ebből a szempontból nézve az új nemzetstratégiának szakítania kell az eddigi felfogás és gyakorlat néhány elemével, figyelembe kell vennie néhány olyan tényezőt, amelyet eddig egyáltalán nem vett figyelembe, vagy csak részben épített be. Vegyük sorjában. Legelőször is figyelembe kell venni, hogy Magyarország a saját kisebbségei iránti példás viszonytal tehet legtöbbet a határon túli magyarok érdekében. Az Antall-kormány még tisztábban volt ezzel és a rendszerváltás után Magyarország a térségben az elsők között iktatta alkotmányba a kisebbségek államalkotó voltát és fogadta el a kisebbségi önkormányzat példás törvényét. Azóta azonban ez a folyamat elakadt. Nemcsak semmi gyakorlati jele nincs annak, hogy tudják, mit jelent az az alkotmányos elv, hogy a kisebbségek államalkotók (újabbán még lármásabb is az eddig is vallott tétel, hogy Magyarország a magyaroké, pedig nem igaz, az alkotmány szerint legalább annyira a magyarországi románoké, szlovákoké, stb.), hanem még az említett törvény végrehajtásával is vannak problémák. Már a Horn-kormányt elmarasztalták mulasztásos alkotmány sértés miatt, mert nem oldotta meg a kisebbségeknek a törvényben előírányzott parlamenti képviseletét, közben még a törvény nyilvánvaló fogyatékoságait is csak a Medgyessy-Gyurcsány kormány javította ki. (Közben a térség számos országa megoldást talált még a parlamenti képviselet kérdésére is: közvetlen nemzetiségi képviselő, vagy a parlamentbe jutás küszöbének törlése, a pártalapításhoz, jelöléshez szükséges aláírók számának csökkentése stb. formájában. Sőt Macedóniában az albánok, Kosovóban minden kisebbség még a kormányban is képviseletet kap.)

Pedig ahhoz, hogy joggal léphessen fel a határon túli kisebbség érdekében számolnia kell nemcsak azzal, hogy Magyarországon nagyobb méretű a kisebbségek asszimilációja, mint bármelyik szomszédos államban, hanem azzal is, hogy Magyarország nagy igazságtalanságot követett el kisebbségeivel szemben. Részben azzal, hogy egy évtized alatt négyszer követte el a kitelepítés büntetést kisebbségei ellen. Először a zsidók és románok ellen, majd a németek ellen, ezután a szlovákok ellen (senki sem mondta: mi kénytelenek vagyunk befogadni a magyarokat, ha

Szlovákia kiutasítja őket, de a szlovákok a mi állampolgáraink és mi állampolgárainkat nem utasítjuk ki és a Benes-dekrétumok érvénytelenítésének követelése közben senkinek nem jut eszébe, hogy először a szlovákok kitelepítésére vonatkozó döntést kell érvényteleníteni), végül a határövezetből kitelepített délszlávok ellen. Részben azzal, hogy a Horthy-rendszer a visszaszerzett területeken olyan kegyetlen politikát folytatott a kisebbségek ellen, amelynek egytizede is ma nemzetközi felháborodást váltana ki. (Romániára vonatkozóan majd még visszatérünk Wass Albert említése kapcsán, nálunk Bácskában pedig rövid idő alatt lényegesen megváltoztatta a nemzetiségi összetételt, nem rajta, hanem a németeknek a szerbiai quisling-kormány iránti szolidaritásán múlott, hogy nem telepített ki mindenkit, aki 1918 után jött, sőt bűnrészessé igyekezett tenni az itteni magyarokat - Mellár Lajos például megírta emlékirataiban, hogy Csurogon magyarokkal verették agyon a szerbeket.) És akkor még nem is szóltunk arról, jó hogy a rendőrség gyorsan elkapta annak a borzalomnak a részeseit, hogy bűnszövetkezetet hoztak létre a romák gyilkolására, de még így is bennünket „csak” vernek ha magyarul beszélünk (azt is néha provokációra: a magyar fiatalokat nálunk azért verték meg, mert a Ria-ria Hungaria kiabálása után nem voltak hajlandók azt kiabálni, hogy Kosovo je Srbija és nem kell csodálkoznunk, ha a szlovák rendőrség ideges lesz, amikor a magyarok Nagy Magyarországot térdképével teletűzdelt autókön érkeznek Szlovákiába és Trianon elleni tüntetéssé alakítják a labdarúgók biztatását), Magyarországon viszont már ölik a romákat, bombákat dobnak rájuk és Őld a magyart kiáltással a romák már vertek agyon magyart. És nem falragaszokban vezetik le agresszivitásukat, hanem - tömény borzalom – „bűnszövetkezetet” hoznak létre a romák gyilkolására.

Az új nemzetstratégia kidolgozásánál azonban az Antall-kormány által figyelembe vett igazság mellett figyelembe kell venni még néhány igazságot. Először is azt, hogy a nemzetstratégia nem lehet pártpolitikai csatározások színtere. Elég csapás a kárpát-medencei magyarságra már az, hogy a hatalomban és határokon gondolkodás - amely mint láttuk a nemzet mind a két értelmezésénél alapvető akadálya a kisebbségi kérdés megoldásának - befolyással van a magyar nemzetstratégiára is. Ennek számos következménye közül kettőt említenénk meg. Az egyik veszélyes lehet Magyarország nemzetközi megítélésére. Ez ugyanis az a fel fogás, amely „nagyban” a Kárpát-medence 15 millió magyarságának

súlyával akarja „középhatalommá” tenni Magyarországot, „kicsiben” pedig valami külön magyar frakciót akar működtetni az Európai Parlamentben. A másik veszélyes lehet a magyarságra. Ez pedig az a felfogás, amely kizárólag annak alapján, hol lehet „magyar” hatalom (az irredenták szerint esetleg mely terület „szerezhető vissza”), különbséget tesz „többsmagyarság” és „szórványmagyarság” között, aminek alapján Újvidék már „szórvány” a Vajdaságban, de holnap esetleg Szabadka is „szórvány” lesz magyar környezetben. Ennek alapján már majdnem veszni hagytuk korábban a szerémségi, ma már a bánáti magyarokat, megpróbáltuk elértekteleníteni Újvidéket (az újvidéki egyetemi tanszék és a Magyar Szó már nem „kiemelt fontosságú” magyar intézmény, amibe belekeveredik az a lehetetlen felfogás: Magyarország csak „tisztá magyar” intézményeket segíthet), minden erőt a „többsmagyarságra” koncentráltunk.

De még az ilyen felfogásnál is nagyobb bajjal jár, ha a nemzetstratégia a pártpolitika martaléka lesz. Trianon után minden elszakított terület magyarságának politikai erői számára - akkor, amikor a politika még nem a kenyérkereset, hanem az ész dolga volt - íratlan szabály volt, hogy a kisebbség mindig kormánypárti. Egyrészt kormánypárti Budapest felé, mert segítséget csak a tényleges kormánytól kaphat, másrészt kormánypárti saját országának kormánya felé, mert csak azzal együttműködésben érhet el eredményt, hisz akkor még elképzelhetetlen volt ez a ma érvényesülő „minél rosszabb, annál jobb” politika. (Ez még akkor is megoldható volt, ha csak egy magyar párt volt - mert a több magyar párt sem volt „divat” -, úgy hogy a párt „kormánypárti” és „ellenzéki” frakciója helyet cserélt.) A magyar nemzetstratégia csak azzal lett pusztán pártpolitikai téma, hogy a Fidesz – „minden becsületes magyar a Fideszre szavaz” jelszóval - kitalálta azt a képtelenséget, hogy a nemzet ellenzékben is lehet, vagyis ő testesíti meg a nemzetet, a „nemzetidegen” vagy éppen „nemzetellenes” kormánnyal szemben. (Fejlettebb demokráciában kinevették volna ezt a képtelenséget, hisz köztudott, hogy mindenütt Öfelsége kormánya és Öfelsége ellenzéke, vagyis a köztársaságokban a nemzet kormánya és a nemzet ellenzéke áll egymással szemben, csak a többség dönti el, hogy melyik a kormány és melyik az ellenzék.) Ennek alapján - sajnos nem sikertelenül - kísérletet tett arra, hogy a nemzetstratégiát saját pártpolitikai csatározásainak tárgyává tegye, a kisebbségeket és azok pártjait saját tartalék seregeként kezelje.

A fentiek miatt szükségessé vált alapvető változások végrehajtásának vannak követelményei. Egyesek könnyen teljesíthetők. Például aránylag könnyű szakítani a nacionalizmus egyik kedvenc eszközével, a nemzet sorsa feletti siránkozással, a nemzet veszélyeztetettségének jelzavával történő mozgósítással. Könnyű ugyanis felismerni, hogy ez a siránkozás milyen veszélyes politikának az eszköze lehet. Onnan, hogy az abortusz ellenségei ezzel indokolják néha és néhol már terrorrá átalakuló elvakultságukat. Addig, hogy Milošević nemcsak a „Minden szerb egy államban” jelszóval, hanem a szerb nép veszélyeztetettségének emlegetésével vitte azokba a háborúkba a szerbeket, amelyek következménye az lett, hogy a szerbek majdnem egy államba kerültek, de tömegesen menekültek. A történelem azt mutatja, hogy a nemzet erősebb, mint gondolnák, tehát nem vesz olyan könnyen ki. (A baszkok még a neandervölgyi embert kiszorító népcsoportok maradványai, ma már sokan közülük nem is beszélnek baszkul, de azért meghalni és ölni képesek azért mert baszkok.) Ezért az ijesztgetés téves nemzeti politika, pusztán olcsó „politizálás”, esetleg a „minél rosszabb, annál jobb” taktikának a része. Helyette az önbizalom erősítését, a javítás konkrét erőfeszítéseit kell állítani.

Jóval nehezebb az új nemzetstratégia érdekében a kárpát-medencei magyarságot megszabadítani a trianoni szindróma minden nyomától és következményétől. Ennek a folyamatnak van egy konkrét része: fel kell számolni az érzelmi túlfűtöttségnek azokat az elemeit, amely révén a trianoni trauma hatása sokszor azokon is megérződik, akik nem nyíltan, de még csak meggyőződésből sem irredenták, tehát nem akarják Trianont visszacsinálni, nincsenek is tudatában annak, hogy érzelmi túlfűtöttségük ennek a traumának a hatása. Csak ezután következik az általános rész: Trianont el kell fogadni végleges és visszacsinálhatatlan ténynek és ezért fel kell hagyni a trianoni seb piszkálásával. Az érzelmi túlfűtöttség jellemző példája az, ami a kettős állampolgársággal kapcsolatban történt. Szerbia bezártsága nyilvánvalóan fájdalmasan érintette azokat a vajdasági magyarokat, akik nemrég még természetesnek vették, hogy szabadon utaznak Európában. Így szívesen vették volna, ha a szabadabb utazást lehetővé tevő magyarországi útlevél birtokába jutnak. Ebből csak a nacionalizmus csinált valami „trianoni korrekciót”, hisz - mint ezekben a napokban látjuk - Szerbiának problémát okoz a vízummentesség megszerzésénél, hogy a kosovói albánoknak eszük

ágában sincs lemondani a függetlenségről, de szívesen vennék a szerbiai útlevelet, ha azzal szabadon utazhatnának. (Különben is a magyarországi bürokrácia csak a befolyás nélküli vajdasági magyar betelepülőknek nehezíti meg a magyarországi állampolgárság elnyerését. A Vajdaságból mindenki megszerezte a magyarországi állampolgárságot, aki nagyon akarta, hisz még csak lakást sem kellett vásárolnia, elég volt, ha jelentkezett valamelyik hirdetésre, amelyben az ott-tartózkodás igazolásához szükséges lakás bejelentésének a lehetőségét árulták.)

Ez azonban csak egyik része volt a kettős állampolgársággal kapcsolatos érzelmi túlfűtöttségből eredő zűrzavarnak. Mert a kettős állampolgárság önmagában nagyon egyszerű kérdés. Kettős állampolgárság van és semmi akadályja annak, hogy Magyarország törvényben előírnyozza, hogy egyéni kérelemre milyen feltételek mellett adja meg vagy - a gyakorlatban sokkal gyakoribb esetben - túri el, hogy állampolgárai más államnak is polgárai legyenek. (Ezen az alapon sok betelepülő tartotta meg szerbiai állampolgárságát.) A probléma abból lett, hogy - kezdetben alanyi jogként, később annak említése nélkül, kezdetben automatikusan, most már csak egyéni kérelem alapján stb. - követelni kezdték: Magyarország adjon állampolgárságot a határain kívül élő magyaroknak. (E helyett még azt is megtehették volna, hogy elismerik mindazoknak az állampolgárságát, akik maguk vagy ősük azt valamilyen - tőlük független - okból elveszítették. Csakhogy akkor meg kellett volna adni a bácskai szerbeknek, felvidéki szlovákoknak is, akiknek a Horthy-rendszer is megadta, ha már 1918 előtt ott éltek.)

Erről már tartottak egy népszavazást is, most két egymással versengő népszavazási kérelem is van az Alkotmánybíróság előtt. Most ne foglalkozunk azzal az érthetetlen jogi analfabetizmussal, hogy az említett népszavazást az Alkotmánybíróság jóváhagyta, most is mind a kettő már átesett az Országos Választási Bizottság rostáján. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az állampolgárság kérdése nem tartozik az állampolgárok hatáskörébe, hisz három szintű nemzetközi szabályozás alá esik, tehát nem lehet róla népszavazást kiírni. (Az első: nemzetközi konvenció van róla, a következő: az Európai Unió vagy éppen Schengen szabályozása, végül: a kettős állampolgárságról államközi megállapodást kell kötni.) A mi témánkhoz tartozó lényeg, hogy Magyarország nem adhat magyar állampolgárságot a külföldi magyaroknak csak annak alapján, hogy magyarok. Mert 1. magyar állampolgárság nincs; 2. ha véletlenül lenne,

akkor sem lehetne az érdekelt országokkal kötött egyezmény nélkül megígérni és 3. ha lenne sem lehetne pusztán annak alapján megadni, hogy valaki magyar. Ebből a mi témánkhoz csak az tartozik, hogy magyar állampolgárság nincs, mint ahogyan nincs szerb, román vagy szlovák állampolgárság sem. Magyarországnak vannak állampolgárai, akiknek többsége magyar, de mellettük ugyanolyan állampolgár a szerb, román, szlovák meg a még tíz nemzeti kisebbségnek a tagja. Tehát alkotmányellenes és sérti az állampolgárok diszkrimináció mentes egyenlőségének elvét, ha Magyarország - diszkriminálva a többi állampolgárt - bármilyen kedvezményhez juttatná az állampolgárok valamelyik csoportját. (Jelenleg a romák állnak legközelebb ahhoz, hogy szóvá tegyék: ha Magyarország hajlandó kettős állampolgárságot adni a külföldi magyaroknak, akkor hasonló feltételek mellett az ő révükön állampolgárságot kell adni a más országban élő romáknak is.)

A trianoni szindrómával kapcsolatos érzelmi túlfűtöttségnek természetesen vannak más irracionális tünetei is. (Például: mivel azt hisszük a Délvidék és délvidéki szó használatával tiltakozunk Trianon ellen, nem vagyunk hajlandóak tudomásul venni, hogy a Délvidék és a Vajdaság egyformán egy földrajzi térség magyar neve, de ez a két név nem ugyanarra térségre vonatkozik. Pedig most már az ésszerű, a történelmi hagyományokra érzékeny magyar nacionalizmus is a segítségünkre siet, azzal, hogy a „Délvidék vajdasági részét” emlegeti. Újabban a történelmi Bánát szerbiai részét a romániai Bánságtól megkülönböztető Bánát helyett is kezdjük a Bánság nevet használni. Holott a Bánát ezeréves magyar név, egyetlen földrajzi nevünk, amelyet a szerbek is átvettek, a Bánság nevet pedig még a XIX. század magyar történészei is gyűlölettel emlegették, mint Bécs magyar hagyományokat lábbal tipró önkényének a bizonyítékát, közben természetesen vesszük a tisztán szerb Bácska névnek a használatát.) Mi azonban csak arra hívnánk fel a figyelmet, hogy magyar állampolgárságot emlegetni - tehát annak a megadását bárkinek, különösen valakinek csak azért mert magyar, megígérni - csak akkor lehetne, ha Magyarország a magyaroké és nem állampolgáraié lenne. Közben nem veszünk tudomást arról, hogy mind veszélyesebbé válva Magyarországon is polgárjogot nyer a „Magyarország a magyaroké” jelszó. Nekünk már régebben figyelmeztetnünk kellett volna a magyar politikát, hogy nemcsak „Szerbia a szerbeké” jelszó, hanem már az „Ez Szerbia” falfirka is magában rejtje a következő jelszót: „Magya-

roknak kuss”, sőt „Magyarokat a Dunába”, esetleg „a határon kívülre”. Közben azóta már fájóan tapasztaljuk, milyen súlyos következményekkel járhat a magyarságra a „Szlovákia a szlovákoké” jelszó, holnap esetleg még a „Románia a románoké” jelszó is. És hogyan akarunk mi harcolni a „Szerbia a szerbeké”, „Szlovákia a szlovákoké” és „Románia a románoké” jelszó - politika és gyakorlat - ellen, amikor mi magunk is azt hirdetjük, hogy Magyarország a magyaroké, és ezért magyar állampolgárságot adhat még a külföldi magyaroknak is.

Mivel ez csak egy része, talán nem is legfontosabb része, mindenképpen csak egy tünete, ennél jóval nehezebb megszabadulni magától a trianoni szindrómától. Pedig az egyedül helyes és reális nemzetstratégia csak akkor lehetséges, ha leküzdjük e tünet együttest egészében és minden részében. Részben oda kellene figyelni arra a hétköznapi tényre, hogy minden gondos anya még az első szavak és az első lépések előtt arra tanítja meg csecsemőjét, hogy a sebet nem szabad piszkálni. Később megmagyarázza neki: azért, mert elmérgesedik, utána már maga tanulja meg: azért, mert el is rákosodhat. Ha tehát a trianoni döntés sebet ütött a magyarságon - már pedig nyilvánvalóan ütött - akkor ezt a sebet sem szabad piszkálni. Azért, mert - történelmi tapasztalatok szerint - a seb el is rákosodhat és akkor nagy veszélybe döntheti a magyarságot. És azért, mert a magyarság nagy gondolkodói figyelmeztettek rá: a Trianonnal foglalkozásnak meghonosodott formája beteggé teszi a magyarság lelkületét, viszonyát a világhoz, múlthoz és jelenhez. Ők figyelmeztettek arra, hogy a magyarságra nem a turáni átok az igazi veszély. (Már Ady figyelmeztetett rá: a boldog és gazdag népek azok, amelyek megharcolták harcaikat, napjainkban pedig látjuk: az igazi baj, hogy harcainkat kicsinyes pártpolitikai csatározássá tesszük.)

Az igazi veszély - szerintük -, hogy a trianoni trauma hatására elferdült, elkorcsosult a magyarság egész viszonya a világhoz és a történelemhez. Ez a viszony ugyanis négy elemből épül fel: 1. azt képzeljük, hogy létezett számunkra egy ideális állapot a múltban; 2. ezt az ideális állapotot egy igazságtalanság következtében elvesztettük; 3. ez persze a nem a mi hibánkból történt; 4. ez az ideális állapot magától visszatérne, ha ezt az igazságtalanságot bárki bárhogyan jóvá tenné, a vele kialakult helyzetet megszüntetné. Arra is könnyű felfigyelni, hogy a Trianon visszacsinálása lehetőségével való elfoglaltság rengeteg tragédiát zúdított a Magyarországra a múltban. Onnan, hogy e miatt viszályban állott a Tri-

anon visszacsinálásának megakadályozására szövetkező szomszédaival és ez tette Hitler szövetségesévé is. Azon át, hogy Horthy rosszul felszerelt és gyengén kiképzett katonákat küldött ki papír talpú bakancsban az orosz télbe, mert az elit egységekre szüksége volt Románia ellen. Addig, hogy Magyarország csak bizonyos területek visszaszerzése érdekében választotta szövetségesül Hitlert, amikor előre ki lehetett számítani, hogy más döntés esetén csak néhány évvel tolódik el az ország megszállása és Horthynak a portugáliai villába menekülése, de viszont az ország a győztesek közé kerülhet. A jelenben pedig Trianonnak ez a napirenden tartása megmérgezi Magyarország viszonyát szomszédaival, megnehezíti a határon túli magyarság helyzetét, bizalmatlanságot szül minden nemzeti követelés, elsősorban az autonómia sürgetése iránt, mint később látni fogjuk megnehezíti az új nemzetstratégia kidolgozását, stb. Mert hogyan várhatnánk el, hogy ez a bizalmatlanság megszűnik, amikor nemcsak a nacionalista szélsőséges elemek emlegetik, sőt követelik Trianon visszacsinálását, vagy legalább korrekcióját, hanem: 1. senki sem meri kimondani, hogy az új nemzetstratégia csakis a trianoni szindrómától való teljes megszabadulásra épülhet; 2. majdnem hivatalos politika Trianon „békés korrekciója” a határon átívelő együttműködéssel, a magyar igazolvánnyal, a kettős állampolgársággal stb. és 3. Orbán beszédére várva a Honvéd áll a Hargitán c. dalt hallgatják a hangszórókból és Nagy Magyarország térképét rajzolják ki égő gyertyákkal az aszfalton a Kossuth-terti tüntetők. (Ez a térkép maga is tömény irracionalitás, hisz az a Magyarország, amelyet az ábrázol mindössze 50 évig - tehát rövidebb ideig, mint amennyi Trianon óta elmúlt - létezett. Mert nem kell elfelejteni, hogy régebben hogyan alakultak, változtak az ország határai, még a Temesi Bánság is csak a XVIII. század végére - a török uralom, majd a közvetlen bécsi katonai, később polgári igazgatás után - lett az ország része, hogy az 1848-as forradalom követelései között is ott volt az unió - nem az egyesülés - Erdéllyel, és hogy a kiegyezésig az ország feldarabolt volt.)

4. Az új nemzetstratégia

Az új nemzetstratégiához viszont sok magyar gondolkodó értékes gondolata adhat kiindulópontot. Most itt nincs helyünk akár csak rövid áttekintést is adni ezekről a gondolatokról, amelyek áttekintése különben

is más vizsgálatot kíván. Egy tanulságos példát azonban megemlítenénk, mert jelentős mértékben alátámasztja azokat a gondolatokat, amelyek szerintünk ennek az új nemzetstratégiának az alapját képezhetik. Gondolunk itt arra, hogy a magyar nacionalizmus újabban megpróbálja az irredentizmus íróját csinálni a nemrégiben „divatosná” vált Wass Albertből. Közben Wassnál az irredentizmus csak néhány versében és a grófi dilettantizmus kereteit meg nem haladó regényeiben található meg. (Például a Jönnék címűben, amelyben a honvédeknek a Romániától visszacsatolt területekre való bevonulását így minősíti: „Huszonhét évig vártunk, most: honvédek, előre” és ezzel kapcsolatban ezt írja: „Nem lehet szavakat találni erre, és nem lehet mondatba foglalni ezt. Csak érezni lehetett, valami szépet és nagyot, ami hol összeszorította az ember torkát, hol nevetést bugyborékolgatott ki rajta”.) Az igazán értékes Wass Albert, és alkotásának tényleg a magyar irodalom élvonalába emelkedő része viszont az, ahol megszabadul ettől a grófi dilettantizmustól.

És vagy azt ábrázolja, hogy a határok ide-oda tologatása milyen tragédia az itt élő emberek számára. Sőt a románok bevonulásával kapcsolatban inkább a hatalom elvesztését és nem az emberi tragédiákat emlegeti. Az utóbbiakkal kapcsolatban is inkább olyan külsőségeket említ, mint a már idézett kellemetlenség, hogy meg kellett tanulniuk románul (előbb is meg kellett volna és meg is tanultak, a bajai és a zentai szerbek egyformán anyanyelvi szinten beszélnek magyarul), vagy hogy 20 különféle iromány kellett az útlevelhez (a két világháború között, főképp utána voltak országok, amelyek ennél jobban is megnehezítették a kiutazást, de Romániában is ezek a megszorítások a románokra is vonatkoztak). A magyarok bevonulásában viszont igazi tragédiát lát az addig a magyarokkal békésen együtt élő románok számára. Sőt azok közé tartozik (még nálunk is kevesen írták meg), akik szóvá teszik azt is, ami a Horthy uralmat megszállássá tették még a magyarok számára is. A Magyarországhoz visszakerülésnek ezt a mozzanatát más erdélyi írók is szóvá tették. Tamási Áron például már 1942-ben így minősítette ezt a visszakerülést: „A szív megkapta a sorstól a hazatérés legnagyobb ajándékát, de a szellem mostoha sorsra száműzetett”. Kevesen voltak azonban azok, akik erről a visszakerülésről olyan sötét képet festettek mint Wass Albert. „Aztán jött a fölszabadulás. Elsőnek egy nagy örömet hozott, másodiknak egy nagy csalódást. És én megmondom azt is, hogy mikor kezdődött el ez a csalódás. Amikor azok, akik jöttek, elkezdtek

közöttünk különbséget tenni. Ők ítélték meg bennünket. Nem érzi, hogy milyen visszás dolog ez? A vendég ítélkezik a vendéglátók fölött. Azt mondták: mi szabadítottunk föl benneteket, tehát a miénk vagytok, a mi tulajdonunk. És sohasem ismerték el, hogy csak vendégek” - így ölti ítélet formáját a „jöttek” magatartásának ábrázolása. Hogy a csalódás a "transzilvanizmusnak" nevezett hozzáállás megfogalmazásához vigye el Wasst, ahhoz a felfogáshoz, hogy Erdélynek az ott élő népek és kultúrák sorsközössége alapján függetlenné kell válnia. „Ha a függetlenség megvalósul - írta -, akkor lesz szép, gazdag Erdély. Mert Erdély legnagyobb baja az, hogy gazdag, mindenkinek kell. Kellenek a bányák, a természeti kincsek, szépségek, még az erdő is kell. Csak mi, erdélyiek nem kellünk senkinek, különösen erdélyi magyarok nem”. Hogy ebből keserű szavak olvadjanak versbe: „Hontalan vagyok, Mert hirdetem, hogy testvér minden ember, S hogy egymásra kell leljen végre egyszer Mindenki, aki jót akar”. De ugyanez a csalódás viszi el a minden nacionalista hóbörgéssel való szakításhoz is: „Nézzétek urak: idestova ötven esztendeje már, hogy belerángattatok ebbe a játékba. Játszottatok az én bőrömön háborút és országosztást, ide-oda ajándékoztattatok engem s a hegyeim, mint ahogy gyerekek ajándékozzák a játékszereket egymásnak. S én ötven esztendeig engedelmesen játszottam nektek mindent, amit csak parancsoltatok: kisebbségi sorsot, megaláztatást és elnyomatást, üldöztetést nyelvem és fajtám miatt, fölszabadulást és katonásdit...Én nem játszom tovább. Adjátok vissza a hegyeim”.

A mi témánk szempontjából mindennél fontosabb, hogy megad néhány elemet az általunk elképzelt új nemzetstratégiához. Elsősorban annak hangsúlyozásával, hogy egy területet nem az tesz magyarrá, hogy elfoglalja Magyarország (azt már láttuk nem magyar, hanem többnemzetiségű) katonasága. Az Adjátok vissza a hegyeim! c. regényében, amikor egy tiszt megkérdezi: „„Örvendenek, ugye, hogy magyarok lettek megint?”, az erdélyi öreg gazda csak „tempósan” oda vágja: „Magyarok voltunk mi eddig is, kérem”. Az ember az országút szélén c. regényében pedig egy „juhászpásztor” fordul a magyarországi tiszthez: „Már engedelmet instálok a tiszt úrtól, hogy így parasztosan megállítom. De megkérném illedelemmel: szíveskedjék már megmagyarázni nekünk, hogy mit es jelentsen ez itten, hogy asszongya: Erdély újra magyar?” „Mi?” horkan föl a tiszt „ezt még magyarázni is kell maguknak? Hát azt jelenti, hogy Erdély újra a miénk lett! Újra magyarrá tesszük! Nahát!” Az öreg

pásztor megcsóválta a fejét és csak ennyit szólt: „Már pedig, szóm zokon ne essék, tiszt uram, de münk eddig is magyarok voltunk””.

Ezek után már felvázolhatjuk, hogy szerintünk mit jelent a trianoni szindrómától teljesen megszabadított, attól egészében mentesített nemzetstratégia. Abból kell kiindulnia, hogy minden állam többnemzetiségű, csak a mennyiség és nem a minőség változik azzal, hogy a különböző nemzetek milyen arányban élnek-keverednek a területén. Ennek alapján magától adódik, hogy a kisebbségi kérdés tényleges és teljes megoldásához meg kell szüntetni azt a lehetetlen állapotot, hogy ugyanannak a nemzetnek a tagja a határ egyik oldalán az „uralkodó nemzet” része, néhány kilométerrel arrébb viszont másodrendű polgár, aki örülhet, hogy az „uralkodó nemzettől” bizonyos jogokat kap. El kell érni, hogy egyetlen nemzet se sajátítson ki magának egyetlen államot sem, hanem minden ország egyenrangú polgárok állama legyen, amely egyformán minden ott élő nemzeti közösségé. Szakítani kell azzal az ósdi már rég meghaladott, csak a nacionalista bürokrácia vágyálmában, a nemzeti hóbörgések értelmetlen jelszavaiban élő vagy erőszakkal fenntartott állapottal, nézettel, amely szerint Románia a románoké, Szlovákia a szlovákoké, Szerbia a szerbeké és Magyarország a magyaroké. El kell érni, hogy minden állam egyformán minden polgáré legyen.

Ez azt jelentené, hogy a magyaroknak Magyarország mellett még 7 - vagyis összesen 8 - államuk kell, hogy legyen. Ezzel megelőznénk Európának e kérdést korábban megoldó nemzeteit, hisz a franciáknak összesen 7, a németeknek pedig 6 államuk van. Az ideális állapot kialakulása után azonban még mindig lemaradnánk az oroszok mögött, akiknek 15 államuk kell, hogy legyen. Nem is szólva arról, hány államuk kell, hogy legyen a romáknak. (Az ő sorsuk iróniája, hogy őket tekintik legtöbb állam a saját polgárának, ők maguk is a legtöbb államhoz tartozónak tekintik magukat, de ugyanakkor leggyengébb a kötődésük bármelyik államhoz. A Vajdaságnak is csak majdnem sikerült elérnie, hogy a roma hivatalos nyelv legyen.) Ennek a célnak az eléréséhez kettős erőfeszítésre van szükség. Egyrészt Magyarországot ténylegesen - a felfogásokban és a gyakorlatban egyformán - valamennyi polgára államává kell tenni. Másrészt a kárpát-medencei magyarságnak e cél elérésében kell egymást kölcsönösen segíteni. (Szakítani kell azzal a maradi felfogással is, hogy csak az „anyaország” segít. Részben a segítség kölcsönös, részben volt már idő, hogy mi vajdasági magyarok segítettük a ma-

gyarországiakat és lehet, hogy holnap a szlovákiaiak vagy a romániaiak - vannak dolgok, amelyekben már ma is - segítik őket.) A hatalomban gondolkodást pedig számúzzuk a történelemkönyvek lapjai közé, a párt-politikát pedig tegyük a maga helyére. Ez a nemzetstratégia nemcsak a kárpát-medencei magyarság viszonyát tisztázza ehhez a kérdéshez, hanem hatékonyan hozzájárul (egyedül ez a hozzáállás járulhat hozzá) ahhoz is, hogy Románia ne legyen csak a románoké, Szlovákia csak a szlovákoké, Szerbia csak a szerbeké. Sőt Európának is segítséget nyújtana ahhoz, hogy helyesen, a megoldást elősegítően közeledjen ehhez a kérdéshez.